

बुधगविष्ठिरावात्रेयौ। अग्निः। त्रिष्टुप्।

अबोध्यग्निः समिधा जनानां प्रति धेनुमिवायतीमुषासम्।

यद्वा इव प्र वयामुज्जिहानाः प्र भानवः सिस्त्रते नाकमच्छ ॥ ५.००१.०१

धेनुमिव- गामिव स्थिताम्। आयतीम्- विस्तृताम्। उषासम्- प्रभातीमित्याधिभौतिके।
आध्यात्मिके त्वध्यात्मविद्याम्। प्रति। अग्निः- पावक इत्याधिभौतिके। सर्वभूतहितरत्युद्भूतसङ्कल्प
इत्याध्यात्मिके। समिधा- समिद्धिरित्याधिभौतिके। उद्दीपकभावनाभिरित्याध्यात्मिके। जनानाम्-
उपासकानां हृद्यभवत्। यद्वाः- अग्नेर्महत्यः। भानवः- ज्वालाः। वयाम्- शाखाम्। प्रोज्जिहानाः-
प्रोद्गमयन्तो वृक्षाः। इव। नाकम्- आनन्दम्। अच्छ- अभिलक्ष्य। प्र- प्रकर्षेण। सिस्त्रते-
सरन्ति ॥१॥

अबोधि होता यजथाय देवानूर्ध्वो अग्निः सुमनाः प्रातरस्थात्।

समिद्धस्य रुशददर्शि पाजो महान्देवस्तमसो निरमोचि ॥ ५.००१.०२

होता- देवानामाह्वता। अग्निः- पावकः सर्वभूतहितक्रतुः। देवान्- द्योतनशक्तीः। यजथाय-
पूजयितुम्। अबोधि- प्रबुद्धः। ऊर्ध्वः- उन्मुखः। चिदुन्मुख इति भावः। सुमनाः- शोभनचित्तः।
प्रातः- प्रभात इत्याधिभौतिके। ज्ञानोदय इत्याध्यात्मिके। अस्थात्- तिष्ठति। समिद्धस्य-
उद्दीपितस्य। रुशत्- ज्वलती। पाजः- शक्तिः। अदर्शि- दृश्यते। महान्- महात्मा। देवः।
तमसः- अन्धकारात्। निरमोचि- निर्मुक्तोऽभवत् ॥२॥

यदी गणस्य रशनामजीगः शुचिरङ्गे शुचिभिर्गोभिरग्निः।

आदक्षिणा युज्यते वाजयन्त्युत्तानामूर्ध्वो अघयज्जुह्वभिः ॥ ५.००१.०३

ईम्- अयमग्निः। गणस्य- आवारकभूतवृत्रगणस्य। रशनाम्- बन्धम्। अजीगः- गिरति। शुचिः-
शुद्धः। अग्निः। शुचिभिः- शुद्धैः। गोभिः- आवरणविमुक्तैश्चिद्रश्मिभिः। अग्निः। अङ्क्ते-
प्रकाशते। आत्- अनन्तरमेव। वाजयन्ती- बलपूर्णा। दक्षिणा- सामर्थ्ययुक्तसोमरसधारा।

युज्यते- सन्नद्धा भवति । उत्तानाम्- उत्थितां रसधाराम् । ऊर्ध्वः- उन्मुखः । जुह्वभिः-
आह्वानमन्त्रैः । हूयते अनयेति जुहूर्मन्त्रो हृदयभावना वा । अधयत्- पिबति अनुभवति ॥३॥

अग्निमच्छा देवयतां मनांसि चक्षूषीव सूर्ये सं चरन्ति ।

यदी सुवाते उषसा विरूपे श्वेतो वाजी जायते अग्रे अह्नाम् ॥ ५.००१.०४

अग्निम्- पावकं सर्वभूतहितक्रतुम् । अच्छ- अभिलक्ष्य । देवयताम्- दिव्यभावनाकामानाम् ।
मनांसि- चित्तानि । सूर्ये- सवितरि । चक्षूषीव । सं चरन्ति- सम्यक् सरन्ति । यत्- यदा । ईम्-
एतमग्निं सत्क्रतुम् । विरूपे- नानारूपे द्यावापृथिव्यौ । सुवाते- जनयतः । अह्नां अग्रे- प्रभातीषु
विद्यासु । श्वेतः- शुभ्रः । वाजी- तुरग इव । जायते ॥४॥

जनिष्ट हि जेन्यो अग्रे अह्नां हितो हितेष्वरुषो वनेषु ।

दमेदमे सप्त रत्ना दधानोऽग्निर्होता नि षसादा यजीयान् ॥ ५.००१.०५

जेन्यः- उत्पादनीयः । अह्नामग्रे- प्रभाते । विद्यायाम् । हितेषु । वनेषु- अरण्येषु
सम्भजनशीलेषूपासकहृदयेषु । अरुषः- देदीप्यमानः । जनिष्ट- जातः । हि- खलु । दमेदमे-
प्रतिसदने । सप्त रत्ना- सप्ताध्यात्मसाधनभूमिकोन्मुखरमणीयभावनानि । दधानः- धारयन् । अग्निः ।
होता- देवाह्वाता । यजीयान्- पूज्यः । निषसाद ॥५॥

अग्निर्होता न्यसीदद्यजीयानुपस्थे मातुः सुरभा उं लोके ।

युवा कविः पुरुनिष्ठ ऋतावा धर्ता कृष्टीनामुत मध्यं इद्धः ॥ ५.००१.०६

अग्निः- पावकः सर्वभूतहितक्रतुः । होता- देवाह्वाता । यजीयान्- पूज्यः । लोके- अस्मदवलोकने ।
सुरभौ- धेनौ । मातुः- जनन्या भूम्या अदित्याः । उपस्थे- मध्ये । न्यसीदत्- उपविष्टवान् । युवा-
तरुणः । कविः- क्रान्तदर्शी । पुरुनिष्ठः- प्रभूतस्थानयुक्तः । ऋतावा- प्रकृतिनियतिभूतसत्यस्थः ।
कृष्टीनाम्- विशां कर्मणां वा । धर्ता- धारकः । उत- अपि च । मध्ये- वेदिमध्ये हृदयकमलमध्ये
वा । इद्धः- उद्दीपितः ॥६॥

प्र णु त्यं विप्रमध्वरेषु साधुमग्निं होतारमीळते नमोभिः।

आ यस्ततान रोदसी ऋतेन नित्यं मृजन्ति वाजिनं घृतेन ॥ ५.००१.०७

यः। ऋतेन- प्रकृतिनियत्या। रोदसी- द्यावापृथिव्यौ। आ ततान- विस्तृतवान्। तम्। नु- क्षिप्रम्। विप्रम्- मेधाविनम्। साधुम्। होतारम्- देवाहातारम्। अग्निम्। नमोभिः- नमस्कारैः। अध्वरेषु- ध्वररहितकर्मसु। प्र- प्रकर्षेण। ईळते- स्तुवन्ति। नित्यम्- सततम्। वाजिनम्- अश्वसदृशमग्निं क्रतुम्। घृतेन- पूतनवनीतोपलक्षितपूतावगमनेन। मृजन्ति- शोधयन्ति ॥७॥

मार्जाल्यो मृज्यते स्वे दमूनाः कविप्रशस्तो अतिथिः शिवो नः।

सहस्रशृङ्गो वृषभस्तदौजा विश्वो अग्ने सहसा प्रास्यन्यान् ॥ ५.००१.०८

मार्जाल्यः- शोधनीयः। दमूनाः- दमसम्पन्नः। स्वे- चित्ताकाशे। मृज्यते- पवित्रीक्रियते। कविप्रशस्तः- सूक्ष्मदर्शिस्तुतः। अतिथिः। नः- अस्माकम्। शिवः- मङ्गलः। सहस्रशृङ्गः- प्रभूतशाखावान्। वृषभः- वर्षकः। तदौजाः- अनुपमौजाः। विश्वान्- सर्वान्। अन्यान्- इतरान्। अग्ने। सहसा- सहनशीलतया। प्रासि- प्रकर्षेण अभिभवसि ॥८॥

प्र सद्यो अग्ने अत्येष्यन्यानाविर्यस्मै चारुतमो बभूथ।

ईलेन्यो वपुष्यो विभावा प्रियो विशामतिथिर्मानुषीणाम् ॥ ५.००१.०९

अग्ने- पावक सत्क्रतो। सद्यः- क्षणेन। अन्यान्- इतरान्। अत्येषि- अतीत्य सरसि। यस्मै- यस्मै। आविः- आविर्भवसि। तस्मै। चारुतमः- कल्याणतमः। बभूथ- अभवः। ईलेन्यः- त्वं स्तुत्यः। वपुष्यः- सुन्दरवपुः। विभावा- ज्योतिष्मान्। मानुषीणां विशाम्- प्रजानाम्। प्रियः- प्रेमपात्रः। अतिथिः ॥९॥

तुभ्यं भरन्ति क्षितयो यविष्ठ बलिमग्ने अन्तित ओत दूरात्।

आ भन्दिष्ठस्य सुमतिं चिकिद्धि बृहत्तै अग्ने महि शर्म भद्रम् ॥ ५.००१.१०

यविष्ठ- अतिशयेन पूज्य । अग्ने । अन्तितः- अन्तिकात् । दूरात् । तुभ्यम्- ते । क्षितयः- जनाः । बलिम् । भरन्ति- आहरन्ति । भन्दिष्ठस्य- अतिशयेन स्तोतुः । सुमतिम्- शोभनचित्तम् । चिकिद्धि- जानीहि । अग्ने । ते- तव । महि- महत् । शर्म- श्रेयस्करम् । भद्रम्- सौभाग्यम् । बृहत्- महत् ॥१०॥

अद्य रथं भानुमो भानुमन्तमग्ने तिष्ठ यजतेभिः समन्तम् ।

विद्वान्पथीनामुर्वंश्न्तरिक्षमेह देवान्हविरद्याय वक्षि ॥ ५.००१.११

अद्य- इदानीम् । भानुमः- दीप्तिमन् । अग्ने । भानुमन्तम्- ज्वलन्तम् । समन्तम्- समीचीनप्रान्तम् । रथम् । यजतेभिः- पूज्यैर्देवैः । आ तिष्ठ- अधितिष्ठ । पथीनाम्- मार्गाणाम् । विद्वान्- ज्ञाता सन् । उरु- विस्तृते । अन्तरिक्षम्- अन्तरिक्षे । इह- अत्र । देवान्- देवताः । हविरद्याय- हविर्भक्षणाय । वक्षि- आवह ॥११॥

अवोचाम कवये मेध्याय वचो वन्दारु वृषभाय वृष्णे ।

गविष्ठिरो नमसा स्तोममग्नौ दिवीव रुक्ममुरुव्यञ्चमश्रेत् ॥ ५.००१.१२

कवये- क्रान्तदशिनि । मेध्याय- मेधास्थिताय । वृष्णे- वर्षकायाग्नये । वन्दारु- वन्दनसमन्वितम् । वचः- मन्त्रम् । अवोचाम- ब्रूमः । गविष्ठिरः- चिद्रश्म्युपासकः । नमसा- वन्दनेन । दिवि- नभसि । उरुव्यञ्चम्- विस्तृतव्याप्तियुक्तम् । रुक्मम्- ज्योतिः । इव । स्तोमम्- मन्त्रम् । अग्नौ- पावके सर्वभूतहितकृतौ । अश्रेत्- समर्पयति ॥१२॥